

Предучилищното и началното образование в съвременните Валдорфски училища

Виолета Ванева

Waldorf education (almost unknown in Bulgaria) is a pedagogy based upon the educational philosophy of Rudolf Steiner, the founder of antroposophy. Learning is interdisciplinary, integrates, practical, artistic, and intellectual elements, and is coordinated with natural rhythms of everyday life. In the paper is given short review of the preschool, kindergarten and primary education, their curriculum and organization. Waldorf schools approach learning in early childhood trough imitation and example. The elementary school centers around a multi-disciplinary arts-based curriculum that includes visual arts, drama, eurythmy, vocal and instrumental music, and crafts.

ВЪВЕДЕНИЕ

Главната особеност на валдорфската педагогика е, че тя се опитва да излезе от рамката на каквато и да е теоретична идея или концепция и да изгради педагогика, изхождайки от особеностите на детето и неговото развитие. Според Рудолф Щайнер (1861-1925), основател на антропософията и автор на философията на обучението, изкуството да се възпитава трябва да се основава на познаването на човека. В своето учение за човека той създава такава педагогическа антропология, която да оживее чрез учителя. Ядрото на неговата концепция е представата за човека като телесно, духовно и душевно същество. Особеностите и способностите на всяко дете са постоянно в центъра на вниманието на учителя. Главната задача на образованието е развитието на заложените, дадени на детето по рождение и отстраняване на препятствията за тяхното развитие. В това е може би и най-голямата разлика с традиционното образование, което има предвид някакъв абстрактен модел на дете, с който след това се сравнява и обучава всяко дете. Във всеки възрастов период детето има свои особености, които определят подхода, метода и съдържанието на работата във валдорфското училище. Детето трябва да се научи да възприема света в неговото многообразие.

Ученето е интердисциплинарно, интегрират се практически, артистични и интелектуални елементи и се координират с естествените ритми на всекидневния живот. Валдорфският подход подчертава ролята на въображението в обучението, развивайки креативните и аналитични компоненти на мисленето. Най-важната цел е да се осигури на учениците възможност да се развиват като свободни, нравствени и интегрирани индивиди, да се помогне на всяко дете да изпълни своята уникална съдба (в съществуването на която антропософията е убедена). Ученици и учители имат свободата да определят учебните програми в колегиите.

Първото валдорфско училище е открито в 1919 година в Щутгарт, Германия по молба на борда на цигарената фабрика Валдорф-Астория. Днес има около 1000 училища и 1400 детски градини, разположени в около 60 страни по целия свят. Това прави валдорфската педагогика една от най-разпространената независима образователна система, която включва още публични и привилегирани училища, домашно обучение и училища за специални образование. Методите на валдорфската педагогика се прилагат и от много учители в държавните и частните училища.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Структурата на обучението следва педагогическия модел на Щайнер за детското развитие, който представя детството като етапи, всеки от които има специфични изисквания към обучението. Етапите са подобни на описаните от Жан Пиаже. Според валдорфската педагогика:

- Ранното детско образование се основава на експерименти, имитация и развитие на сензориката. Набляга се на учене чрез практически дейности;
- През годините в елементарното училище (7-14 г) ученето е главно чрез средствата на изкуството и цели развитие на въображението. Набляга се на развитието у децата на „усещане на живота“ и тяхната артистична изява;
- През юношеството, за да се достигне способността за развитието на абстрактното мислене и концептуалните разсъждения, акцентът е върху развитието на интелектуалното разбиране и етическо мислене, както и върху поемането на социална отговорност.

В предучилищната възраст ученето става чрез подражание и примери. Много време се отделя за свободна игра в занималнята (която е с домашна атмосфера) с естествени материали и се осигурява възможност малкото дете да се включва в продуктивни дейности. Обстановката е обмислена и пригодена така, че да подкрепя физическото, емоционалното и интелектуалното развитие на детето чрез асимилиращо учене. Във валдорфските детски градини развитието на устната реч става чрез песни, стихове и двигателни игри. Това включва час за приказки всеки ден, когато учителят обикновено разказва вълшебни приказки (не чете, а разказва), след това приказката се разделя на три части примерно и се насърчават децата да разказват както могат и както искат. Не се оценява детския разказ, а се дава възможност за свободна изява на всяко дете. В детските градини и началните класове не се насърчава медийното влияние като телевизор, компютър и записи на музика, тъй като се вярва, че те могат да окажат отрицателно влияние върху когнитивното развитие в ранните години. Обучението в градините поставя акцент върху упражнения в различни ритми, организиране на сезонни фестивали според разнообразните традиции. В Западна Европа традиционно честват началото на есента (29.09 – Архангел Михаил и 11.11 (денят на св. Мартин – индианското лято) през есента, Коледа през зимата, Великден и 1 май през пролетта и 24 юни (денят на св. Джон) през лятото. Източните училища са сега инкорпорирани в нараснала широка редица от културни и религиозни традиции и училищата съответно отразяват еврейски, будистки или ислямски традиции и извлечените според тези култури фестивали. Във валдорфските градини се обръща специално внимание на това как у малкото дете се формира тялото. Макар в психологията да се подчертава, че до 7 г. трябва да се изгради представа за собственото тяло у детето, липсват педагогически указания за методите, с което това се постига.

Елементарното образование във валдорфските училища е от 6/7 до 14 години. Детето може да тръгне на училище когато е на 7 или към 7 години. Курикулумът включва много дисциплини, основани на изкуството – драма, евритмия (артистични движения), вокална и инструментална музика и ръчен труд (занаяти). В **началното** училище се изучават два чужди езика от първи клас. Концепциите са навездат най-напред чрез разкази и образи и традиционните инструкции са интегрирани с визуални и пластични изкуства, музика и движение. Учебните планове са съобразени с всяко дете, с индивидуалните възможности на неговото развитие, с неговите взаимоотношения със света. Например, особеностите на зрението, слуха, движенията на детето ориентират към онези дейности, които ще са съдържание на педагогическата работа. Всяка сфера трябва да се вплете в педагогическия процес.

Във Валдорфското училище учителят е централна фигура в учебния процес. Учебници и програми има (не за първите два класа в началното училище), но те играят второстепенна роля. Учителят е вечно търсещ и откриващ, а не разчиташ на рутината си. Той трябва да умее да разбира всяко дете, да умее да го вижда и да прогнозира развитието му. Живият възпитателен процес свежда до минимум механичното запомняне на учебната информация. Малко се доверяват на

стандартните учебници, вместо това всяко дете създава свой собствен илюстриран сборник от курсови работи във формата на книга. Учебният ден обикновено започва с час и половина или два часа традиционни уроци, които са фокусират върху една тема (учебен предмет) около три месеца и започват най-общо с въведение, което включва пеене, инструментална музика, рецитации на поезия (стихове, написани от Рудолф Щайнер за начало на училищния ден) и упражнения по родния език и математика.

Много от валдорфските училища предпочитат един учител да води класа през цялото елементарно училище (до 8 клас) или поне главните академични уроци (роден език и математика). Учителите от валдорфските училища са широко цитирани заради тяхната лична обвързаност с учениците им. Те използват концепцията за четирите темперамента, за да си помогнат да интерпретират, разберат и съотнесат поведението и личността на поверените им ученици. Темпераментите се разбират като създадени за да изразят четирите основни личностни типа, всеки съдържащ свой собствен път за възприемане и взаимодействие със света.

Началното училище позволява индивидуални вариации на стъпките на учене, основани на очакването, че детето ще схване понятието или ще овладее уменията, когато е готово. Кооперирането, сътрудничеството преобладава над съревнованието. Това се отнася и за физическото възпитание – състезанието между спортни отбори се въвежда едва в горните класове. Въпреки, че има много ръководства за учебните програми във валдорфските училища, изградени на общите принципи (антропологичен принцип, феноменален подход), независимите валдорфски училища са автономни институции и не са задължени да следват предвидения курикулум. Когато валдорфските училища се издържат от държавата трябва да се съобразяват със стандартите за масовите училища. Има малко предмети, които са общи за всички валдорфски училища. Преди всичко това е евритмията, драмата и ръчния труд.

Родителите играят голяма роля във валдорфските училища – те са включени в процеса на обучение и възпитание - помагат на учителите да разрешават конфликти, участват в проекти и в празници. В Германия например е задължително посещението на учителите на дома на детето.

Организацията в училищата е доста различна от традиционната. Учениците са заедно (целия клас) само на основния урок. За език, ръчен труд (дърводелство, тъкане, предене, работа в градината, първа медицинска помощ, евритмия, спорт, класът се разделя на подгрупи. За изоставащите ученици се организират специални помощни класове, като учениците от тези класове са с намалени паралелки. Те също се включват активно в живота на училището и извънкласните форми.

Контролът на учебните постижения се прави чрез редовно провеждани контролни работи и тестове (в горния курс). За началното училище е разработена гъвкава система за оценка знанията на учениците и тяхната работа чрез т.нар. критерии за оценка, която е принципно различна от оценяването в обикновените училища.

Съвместната работа на учителите, преподаващи различни предмети, учителските конференции (колегии, в които участва и училищния лекар), училищни методични обединения, семинари, среща на преподаватели от валдорфски училища от различни страни, спомагат за непрекъснатото усъвършенстване на учителите. По принцип от първи до осми клас всички предмети се водят от един учител, а от девети клас вече се поемат от предметници.

Рисуването и живописата пронизват цялата учебна дейност (оформяне тетрадка на епохата (*Epochenunterricht* – блоковете на проектното обучение), изпълнение ескизи на изделия, театрални декорации и костюми). В учебните планове от 1 до 11/12 клас се отделя специално внимание на живописата. Повечето

задачи са свързани с темите, изучавани на главния урок и това позволява още веднъж да се почувства и преживее изучавания материал - това, което се усети с цвета, формата, линията остава дълбока следа в душата, усилва паметта и създава цялостно възприятие на темата. Темите и техниката на изпълнение са свързани с възрастовите особености на децата, с особеностите на самия клас, с годишните времена, с празниците. В първи клас се разказват истории за цветовете, децата описват своето усещане на цветовете, характеризират цветовете – упражнения, чрез които се запознават с цветовете нюанси и цветовете композиция. Във втори клас се фокусира върху хармонията и контраста, в трети – се набляга на цветовете настроения, но главното е да почувстват връзката си с околния свят.

Математиката е застъпена доста стабилно, но също като проектно, цялостно обучение – на епохи (всеки по три месеци), през които се преминава учебния материал за цялата година. **Геометрията** в началното училище се изучава чрез специалните уроци за рисуване на форми, чиято цел е пробуждане на усет към чистата форма преди обектът от външния свят да бъде изобразен. В 5 клас този процес продължава като *преживяване на формата* в уроците по *геометрия на свободната ръка*.

Биологията започва да се изучава от IV клас със знания за животните и се базира на антропологичния принцип, най-важен между принципите на валдорфската педагогика: всичко се опознава в отношението към човека и изхождайки от мислите за човека. Изучаването на материала става от цялото към частите (от организационно ниво към клетъчно и молекулярно). Най-напред се формира представа за целия организъм, която се съхранява (частното не се разглежда във от цялото) и така се избягва механичния подход към живия организъм и това рефлектира върху развитието на социалните качества на учениците.

Музиката съпровожда обучението от I до XI/XII клас и една от основните ѝ задачи е да се развият умения а слушане. В първи и втори клас, отчитайки, че подражанието на децата е много силно, учителят пее за и заедно с тях, децата свирят на флейти. На пеенето се отделя много внимание във всички класове, споделя се схващането, че сам човек е уникален първичен музикален инструмент. В трети клас се учат да пеят на два гласа песни на различни народи, запознават се с нотите. В IV клас започват да се запознават с биографии на композитори, пеят и свирят по ноти.

Евритмията – звука, изразен в движение, във валдорфската педагогика има не само общо развиващо, но и терапевтично значение (осанка, намаляване на напрежението, пластичност). Тя помага да се решат и много социални задачи, защото в тези занятия за всеки е важно да разбира и усеща действията на другите. По думите на Щайнер: *Целта на педагогическата евритмия е да направят с тялото такива неща, които да въздействат на душата и я придвижат напред в морално, познавателно и сетивно отношение*. По правило на уроците по евритмия от първи клас се използва поезия и различни музикални произведения.

Историята започва да се изучава от 1 клас, в който децата живеят още в света на приказките. Съдържанието включва разкази на учителя (но не четене) народни предания, приказки. Във втори клас се разказват басни, саги, легенди за светци. Легенди най-често са измислени и са наполовина исторически (като междинна форма между приказките и историята). В трети клас материалът за разказване включва историята на Стария Завет от сътворението на света до Рождество Христово. Слушайки историите, децата отново преминават пътя от приказката към легендите, и от там към историческия разказ, защото освен нравствено етическото си значение, тези сюжети имат и историческа основа. Като отделен предмет, историята се изучава от 3 клас, когато у децата се появява способност да възприемат времевите отношения. Историята се изучава като много пъти се разглеждат основните етапи на развитието на човечеството като единен

процес, в който историите на различните народи и цивилизации, страни и държави са преплетени, взаимосвързани. Както казва Рудолф Щайнер използва се метода на *симптоматично* разглеждане на историята, т.е. не на последователно изложение на исторически факти, а на разглеждане на различни исторически явления и епохи като симптоми на единното развитие на човечеството.

Цялото обучение във валдорфските училища е имплицитно пропита с духовност. **Религията** е задължителен предмет в някои страни като Германия. В Америка изобщо не се включва в учебния план. В Русия и Англия например не е задължителен предмет, но има уроци по религия, където участват деца от различни вероизповедания.

На **театралните постановки** във валдорфските училища се отделя много внимание и може да се каже, че те са част от учебния план през всички класове. Като синтетично изкуство, което засяга цялото същество на човека, театърът е необходим на училището, защото му помага да усети различните измерения на картината на света в нейната динамика и взаимовръзки, да прояви своите разнообразни творчески способности и да запълни недостигащите преживявания в детския опит. Участието в театралните постановки докосна сферата на емоциите на детето и дава възможност да се възстанови равновесието между личния опит и получавания поток информация.

В театралните постановки участват и учители, родители и деца. Освен за всеки празник, в много училища се провежда и театрална седмица – класовете представят своите спектакли. В първи клас представят приказни спектакли, във втори – обикновено някакво стихотворение или басня. В трети и четвърти клас поставят приказки, предания, обикновено в унисон с главната тема за годината. Главното е на сцената да възникне атмосфера, аура на текста. За това допринася и декорацията, която е дело на самите деца.

Валдорфската педагогика рядко е критикувана сериозно, и то най-вече като култова. Особено привлекателно е това, че тези училища се стремят да культивират чувство за социална отговорност, уважение и състрадание у своите възпитаници, да развият умения за сътрудничество. В Русия има повече от 30 Валдорфски училища и детски градини. През 60-70-те години на ХХ век в Германия имаше много бързо разпространение на валдорфските училища и това предизвика недостиг на учители и рефлектира върху качеството на преподаването.

Статистиката сочи, че децата, които получават образование във валдорфските училища в различните европейски страни, постъпват два пъти по-често във висши училища от випусниците на традиционното училище. Интернационално проучване с теста на Торънс за способности за креативно мислене показва, че учениците от валдорфските училища са по-креативни. Канадско изследване показва значително по-високи резултати на учениците от валдорфските училища на тест за морални разсъждения, в сравнение с тези от държавни училища и религиозно ориентирани училища. Едно проучване в Австралия, показва, че юношите от валдорфските училища са повече ориентирани към подобряване на социалните условия и имат по-позитивна визия за бъдещето от учениците в държавните училища. Сравнително изследване на разпространението на ксенофобията и екстремистките нагласи към чужденците във връзка с човешките права между децата в Германия и Швеция намира, че по-малко ученици от Валфордските училища са нетолерантни (2.8% към 16.4%~24.7%). Изследване на 6 600 деца от пет европейски страни (между 5 и 13 години) разкрива по-ниско ниво на алергия сред учениците от валдорфските училища, което корелира с антропософския им начин на живот, т.е. с по-малкото използване на антибиотици, антипиретици и ограничената употреба на ваксини за дребна шарка, ушуска и рубеола (3). Подобно изследване, направено в Швеция показва, че сред учениците на валдорфските училища се срещат наполовина по-рядко (13%) атопия (алергия с

наследствен характер) и алергоподобни симптоми в сравнение с тези от съседни държавни училища (25%). В сравнително изследване на здравето и благополучието на осмокласници от валдорфските и традиционните училища, се вижда, че по някои показатели - късогледство и развитие на психомоториката, завършилите валдорфските училища, имат по-добри резултати и което е особено любопитно – умеят да се радват на живота и по-успешно да се реализират (11).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Общият преглед на валдорфските училища през 1995 г. намира, че родителската напълно възприемат валдорфските училища като постигащи основните цели за техните ученици и описват обучението като „интегриращо естетически, духовни и междуличностно развитие на децата с точно интелектуално развитие”, пазейки детския ентузиазъм за учене, така че те развиват по-добро чувство за доверие в себе си и целенасоченост. Представите на валдорфските ученици за училището им са позитивни, те възприемат училището като общност от приятели и споделят възможността да растат и се развиват чрез широк набор от предлагани дейности, да учат, когато са готови да учат, да развиват въображението си и да постигнат разбиране за света както на себе си. Много ученици споделят любезността на своите връстници и възможността да учат като си изясняват нещата, а не да са насилвани да правят заключения, за които не са готови. Това им дава възможност да посрещнат позитивно проблемите и да бъдат независими към чужди налагания да мислят по друг начин.

Изследванията на уменията за рисуване на учениците от валдорфските училища, училищата, работещи по системата на Монтесори и традиционните училища заключават, че "подхода към обучението в изкуството във валдорфските училища е добър проводник не само по отношение на по-развито въображение, демонстрирано в рисунките в границите на общите рисувателни способности и използването на цветовете, но така също и по отношение на по-голямата точност и детайлно наблюдение на рисувания обект" (3) През 2008 година един доклад на Кембридж заключава, че валдорфските училища постигат много по-високи академични резултати в сравнение с английските държавни училища (4). Австралийско изследване, сравняващо академичните постижения на студентите на университетско ниво, показва по-високите резултати на студентите, идващи от валдорфските училища по хуманитарните предмети и по наука (8). Изследвания в САЩ със стандартизирани тестове SAT (в края на елементарното училище), показват, че резултатите на учениците от валдорфските училища са над средните за страната, особено при вербалните измервания (6). В Германия представянето на матурите на учениците от частните валдорфски училища е два, а някъде и три пъти с по-високи резултати в сравнение с абитуриентите от други училища (7). Но да не забравяме, че частните валдорфски училища струват от 8 000 до 11 000 долара годишно, които не ги прави достъпни за всеки (2).

В Румъния по-голяма част от помощните училища работят по валдорфската методика и са финансирани официално от държавата. Учебните постижения на валдорфските ученици е естествено частично да рефлектира върху социалния им статус.

У нас през последните три четири години през ваканциите в София са проведени семинари за обучение на желаещи български учители да се запознаят с Валдорфската педагогика от доброволци – учители от Германия, Холандия и Швейцария. Но в момента има само една детска градина в София (Драгалевци), която работи съобразно валдорфските принципи. Голяма част от произведенията на Рудолф Щайнер бяха издадени от едно частно издателство в Стара Загора и това позволява на желаещите да разберат неговата антропософия. Запознаването с основните идеи на валдорфската педагогика, може би ще помогне на учителите у

нас, защото това, което ангажира изцяло децата (тяло, дух и душа) във валдорфските училища и детски градини е добре да намери място и у нас. Ненапрасно го наричат „училище на бъдещето“ (9).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Brooks, Stephanie. Establishing Successful and Healthy Teacher and Parent Relationships in Waldorf Schools. <http://www.teachers.tv./video/25339>
- [2] Lenart, Claudia M. Waldorf Succeeds in Public Schools. <http://www.consciouschoice.com/2000/cc1308/waldorfpublicschool>
- [3] Maureen Cox and Anna Rolands. The Effect of Three Different Educational Approaches on Childrens Drawing Ability <http://www.ingentaconnect.com/search/expand?pub>
- [4] Primary schools exert unnecessary pressure of students <http://afp.google.com/article/ALeqM5hQ6QhUpdZ6>
- [5] Steiner, Rudolf. An Introduction to Waldorf Education http://wn.rsarcive.org?Articles/IntWal_index.html
- [6] Todd Oppenheimer. Schooling the Imagination <http://www.theatlantic.com/issues/99sep/9909waldorf.htm>
- [7] Ulrich, Heiner. "Rudolf Steiner" (<http://www.ibe.unesco.org/publication/ThinkersPd>).
- [8] <http://www.abc.net.au/sundaynights/ram/Sunday15>.
- [9] http://www.mothing.com/articles/growing_child/education/waldorf...
- [10] <http://www.waldorfschule.ru/subjects>
- [11] <http://psy.1september.ru/2001/35/14.htm>

За контакти:

Доц. д-р Виолета Йорданова Ванева, Катедра „Педагогика, психология и история“; Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: 841 609/в. 208; e-mail: vilivaneva@abv.bg

Докладът е рецензиран.